

Христо Манолакев, проф. д. н.

*Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ – филиал Враца (България)
Институт за литература – Българска академия на науките (София, България)*

БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ОДЕСКИЯ ЛИТЕРАТУРЕН КРЪГ

Резюме. Текстът излага критическо несъгласие с популярното в проучванията на Българската възрожденска литература понятие „Одески литературен кръг“, чрез което в типологичен план се характеризира интелектуалния живот на българите, обучаващи се в Одеса през 40-те години на XIX век. Преосмислят се творческите биографии на Димитър Мутев, Елена Мутева, Найден Геров и Добри Чинтулов и се показва, че реално не съществуват факти, които да доказват актуалността на двете основни съставляващи за това понятие: „организиран литературен живот“ и „литературност“.

Ключови думи: „Одески литературен кръг“, Д. Мутев, Е. Мутева, Н. Геров, Д. Чинтулов.

Настоящите бележки са резултат от заниманията ми през последните няколко години като автор и редактор на статии за втория том на Енциклопедия Българско възраждане (Институт за литература – БАН). Провокирани са от работата ми най-вече с творческите биографии на Димитър Мутев и на Елена Мутева, както и с непосредствено свързаните със съдбата им фигури на Найден Геров и Добри Чинтулов.

Тези бележки нямат системен характер. Не са мислени през жанровите рамки на цялостен текст, тип „статия“, а желаят да огласят несъгласия и съмнения, възниквали в хода на проучванията на живота на посочените книжовници. Ясно е, че подобно фрагментарно вглеждане в детайли не може да попадне в свръхобобщаващия дискурс на кратката енциклопедическа статия. Не бива обаче натрупваните наблюдения да бъдат премълчавани и отминавани. С нагласа за приобщаване към отделна тема или мотив, които биха могли да провокират по-нататъшни изяснения, реших да споделя тези разхвърлени впечатления по повод един аспект, *литературността*, присъстващ в научния дискурс като конституираща типология за дейността на т. нар. „Одески литературен кръг“.

1.0. Социализация на понятието

Терминът „Одески литературен кръг“ е устойчив, трайно се е социализирал в изследователското съзнание с установени и рецепционно узнаваеми съдържателно-формални параметри. Възприет е и се репродуцира като основополагащ концепт за една литературноисторическа реконструкция за българско-

то социокултурно присъствие в чуждестранното средище Одеса от началото на 40-те години на XIX век. Реално обаче именно литературноисторически терминът е некоректен спрямо конкретните социални прояви, които той има претенциите да отразява, докато в същността си, обратно, той рефлексира единствено идеологията на определени междуличностни взаимоотношения.

1.1. Възникване на термина и разпространение

До непосредственото начало на 80-те години на XX век за характеризане на същите явления в употреба е терминът „Одески литературен кръжец“. Той се среща основно в текстове, както и в научното общуване, на членове от Секция „Възрожденска литература“ (Дочо Леков, Стефана Таринска, Румяна Дамянова) при Института за литература. Но го няма у Цвета Унджиева и Илия Конев, които работят по-рано или успоредно с тях. Нито един от двата термина не се среща в трудове на учени от по-старото поколение (Д. Шишманов, М. Арнаудов) в онези техни проучвания, в които те под някакъв ъгъл се докосват до темата „българската Одеса“.

Към средата на 80-те години „кръжецът“ бива изместен от „кръга“. Но макар да звучи по-сциентифистки от идеологически компрометирания си предходник, този по-модерен инвариант не намира прием у средното поколение учени-възрожденисти. Не го откриваме например у Иван Радев и Юлия Николова. Към края на 80-те години със следващото поколение изследователи, към което в някакъв смисъл спадам и аз, терминът „Одески литературен кръг“ разширява приема си, но не става масов.

Най вероятно терминът „Одески литературен кръжец“ е въведен в научен оборот от Д. Леков, когато разработва концепцията си за литературните поколения в съответствие със социокултурните предпоставки за тяхното формиране и обособяване в литературния процес на епохата. Имам предвид работата му над неговия „голям докторат“ „Литература-общество-култура“. И пак той, както изглежда, се саморедактира може би към началото на 90-те години на миналия век, когато последователно преминава към употребата на термина „Одески литературен кръг“.

На основата на емпирични факти и тяхното аналитично разработване от поколения български, руски и украински изследователи, историци и филолози, е безспорно доказано, че Одеса е първият български културен и литературен център в Русия, който има голям принос за нашето духовно възраждане със своята икономическа, социална и образователна инфраструктура. От 40-те до края на 70-те години на XIX век със своите разнообразни и реномирани учебни заведения (общоухманитарни, духовни, военни) градът привлича десетки български младежи, които пристигат, за да получат стойностно образование.

Тезата на Леков е следната: съществува високият духовен контекст на възприемащата страна; в нея успешно е инкорпорирана своя българска социална среда, икономически заможна, с отчетлива собствена система от

родово-фамилни йерархии; сред тях се открояват няколко фигури на меценати (В. Априлов, Н. Палаузов, Н. М. Тошков); под благоприятното стечение на различни обстоятелства, сред пристигналите в началото на 40-те години да се учат тук българчета, изпъква група от няколко момчета, предразположени към изкушението на художественото слово; това е първото литературно поколение, то се заявява чрез създадения от тях (Н. Геров, Д. Чинтулов, Ив. Богоров, Д. Мутев, Ел. Мутева, Зах. Княжески) първи български литературен кръжец:

И независимо че този кръжец не излиза със свой манифест и *сбирките* му стават често пъти инцидентно, неговите *прояви* говорят, че в културното средище има творческо ядро, което не само чувства и разбира същността и своеобразието на процесите, *но се стреми в известна степен да ги регулира*. Тази *организираност* в литературната дейност на Одеския център е характерна негова особеност не само през 40-те години, но и по-късно.¹

Забелязва се своеобразен преходен период от края на 80-те години, когато употребява и двата термина². А към началото на следващото десетилетие, формално заменил „кръжеца“ с „кръга“, изследователят реално запазва идеята за *организираността* като същност на формацията.³

1.2. Тълкуване

Умалителната форма „кръжец“ носи имплицитната уговорка за камерния, по-ограничения размер на сбирките, но така или иначе смисловият акцент се поставя върху осъзнатото колективно начало. С терминологичната промяна целенасочеността в индивидуалното поведение, т. е. осъзнатостта в устремяването към единение с другите, леко бива туширана в посока на известна неопределеност; сякаш се допуска по-голяма свобода и условност в поведението на всеки от участниците в събиранията. И двата термина биха били приемливи, ако съществуваха факти, които да покажат, че те, тоест събиранията, протичат единствено сред учениците и пансионерите от Ришельовския лицей. Ние със сигурност знаем за литературно-поетическите увлечения на Геров и на Чинтулов, за това, че те са се потопили вече в омайващата красота на руската лирика, за това, че я обсъждат и разсъждават над нейните особености, за това, че са разкрили един пред друг, че се изкушават и те самите да редят стихове.

¹ ЛЕКОВ, Д. *Литература. Общество. Култура. (Литературно социологически и литературно-исторически проблеми на българското възраждане)*. София: Народна просвета. 1982, с. 120; курс. мой, Х. М.

² ЛЕКОВ, Д. Найден Геров – първият новобългарски поет. – В: ЛЕКОВ, Д. *Българска възрожденска литература. Проблеми, жанрове, творци*. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1988, с. 179–191.

³ ЛЕКОВ, Д. Априлов и Одеския литературен кръг. – В: *Васил Априлов и българската възрожденска култура*. Габрово: 1990, с. 9–22.

„Кръжокът“ предполага целенасочена организационна структура, която да го открои от случайните разговори по някаква тема. За Д. Леков определящ фактор за възникването му е конфликтът между Н. Геров и В. Априлов, смелостта на младежа да усъмни и да отхвърли авторитета на „бащата“. В книгата си за идейния и творчески път на Васил Априлов М. Арнаудов разсъждава много предпазливо върху идеологическия облик на този сблъсък, премерен е в оценката си за позицията на двамата, но сякаш е по-склонен да остане резервиран към младежката невъздържаност на Геров.⁴ А у Д. Леков надделява водещата теоретизираща нагласа в конфликта да види отразено съзнанието на поколението, само че не в рамките на частното епистоларно общуване (в контекста на течащата кореспонденция между хаджи Геро, В. Априлов, Н. Геров), а в единното пространство на национално-родовото. За него Геровата пламенност се превръща в изява на еманципацията на цялото ново поколение („децата“). С други думи, той приема, въпреки Геров само реално да се е разбунтувал, че вътрешно всички са имали нагласа за отпор и негодувание. В различни по-късни интерпретации Леков превръща Геров в лидер, организатор на групата!

Щом имаме обединение, редно е да се запитаме за дейността му. Строго погледнато, изява на колективно съзнание няма. Съществува хипотезата, че поезията на Чинтулов и на Геров е била позната сред другарите им. С по-голяма увереност това трябва да е вярно за Чинтуловите стихове, вдъхновяващи с революционно-патриотичния си плам. Докато интимно-изповедната емоционалност на Геровата (в по-голямата си част) не предполага социализация със задължителното всеобщо обсъждане на нейните „теми“. Във физиономията на тази *литературна заедност* особено място заемат и творческите занимания – да го кажа най-неангажиращо – на Елена Мутева.

2.0. Присъствието на Д. Мутев и на Е. Мутева

Големият проблем пред разсъжденията „за – против“ литературните „кръжец/кръг“ се поражда от присъствието на Димитър Мутев и на Елена Мутева в тези литературно-теоретични реконструкции.

2.1. Димитър Мутев

Преди всичко въпроси провокира самото включване на Д. Мутев в *литературния контекст* на „кръжеца/кръга“. За щастие днес вече разполагаме със задълбоченото проучване на неговата биография, дело на Марина Младенова.⁵ Новите сведения, които тя въвежда в научен оборот, позволяват

⁴ АРНАУДОВ, М. *Васил Евстатиев Априлов. Живот, дейност, съвременници*. София: Наука и изкуство, 1971.

⁵ МЛАДЕНОВА, М. *Елена Мутева. 1829–1854. Едно закъсняло завръщане*. София: Артграф, 2012.

по-подробно да се вгледаме в съдбата му. От тези документални свидетелства, както и от коментара на авторката към тях, преди всичко е неизбежно да не се стига до питането за времето, по което се конституира „литературният кръг“. След нейната книга вече не би било коректно с широк замах да се обобщава, че иде реч просто за 40-те години и да се изброява една поредица от имена, включваща и Д. Мутев.

Той има наклонности към точните науки В Одеския университет (1837–1840) се разгаря любовта му към физиката. Това е поводът в периода 1840–1842 г. да специализира в Германия (Бон, Берлин) физика и метеорология. Там защитава докторат по метеорология, отговарящ на днешната магистратура. Вероятно още от следването в Одеса у него се заражда желание за академична кариера. Докторатът, в съответствие с тогавашната руска университетска образователна норма, е необходимото условие да се яви на конкурс за приват-доцент. Но опитите му да се устрои в Одеския/Новоросийския университет са неуспешни. Изброявам фактите дотук, за да се разбере, че по вътрешната си предразположеност съзнанието му не е литературно.

2.1.2. Най-вероятно Д. Мутев се запознава с Н. Геров около пролетта на 1840 г. с посредничеството на брат си Христо Мутев. Дошлият наскоро от Копривщица Геров, по това време на седемнадесет години, е усещал празнотите в своето знание, затова е започнал да посещава двамата братя и да изучава при тях алгебра, латински, руски. От есента на 1840 г. Д. Мутев е вече в Германия. Следователно когато назрява прословутото противопоставяне между Геров и Априлов в периода 1841–1842 г. най-големият от братята Мутеви няма как да е част от ситуацията, предопределила уж организационното оформяне на „кръжеца/кръга“. Очевидно е, че в изявите по неговото определяне по-коректно би било да се посочва присъствието на Христо Мутев.

2.1.3. Но дори и това да е вярното, и двамата братя биха имали своите дълбоки резерви за приобщаването към реконструирания организационен модел, чийто миг на възникване като съвместна изява е една конфронтация, твърде далечна на идеологията на тяхното социално вписване в Одеската българска среда. За Геров, Чинтулов, Богоров, Княжески Одеса е чужда земя. „Тук“ те пребивават временно, дошли са по повод на някакво обстоятелство (образованието) и с нетърпение очакват мига за обратното завръщане в Родината. А Мутеви тук *живеят*, за тях „там“ вече е друго място. Не просто са станали руски поданици, а са се устроили социално в Русия, имат свой дом, родът им е тук, сред тях и със тях. И нормите му на социално просперирание в тази не-родна среда ги заставят да бъдат консервативни във взаимоотношенията си със *своето*. Защото Априлов е едно от лицата на българската Одеса пред Русия. Така че статуквото на местната социална норма неизбежно оказва своята идеологическа тежест върху публичното поведение на Димитър и Христо Мутеви.

2.1.4. Периодът след 1842 г., т. е. след завръщането му от Германия, е беден на факти, които да го характеризират в подробности до годините 1846 – отпътуването на Геров за Родината, съответно – до 1848 г., когато и Чинтулов поема по същия път. Откъслечните сведения, които се откриват за живота на Д. Мутев от това време, са объркващи и противоречиви. Със сигурност се приема, че не е в Одеса, а пребивава някъде (но неустановено с точност) между Петербург и Москва; но пак и има сведения от писма, разкриващи, че присъства в града. За по-дълго се задържа тук около 1843–1844 г.

Годините след Германия вероятно са най-драматични за битието му, осъзнал невъзможността професионално да се занимава с любимата си метеорология. Това е преходно време за световъзприятието му, доколкото обстоятелствата го заставят постепенно да пренасочи своите интереси от точните науки към хуманитаристиката (история, филология). При това трансформацията е предопределена от вътрешната нагласа да мисли своя път в живота през една обвързаност с академичното пространство. Той се ориентира към сближаване с руските славистични университетски среди. Вероятно тогава окончателно загърбва егоизма на призванието (мечтата за кабинетна научна кариера) и се отваря за дейност в полето на славистиката. Може би тогава окончателно се формира нагласата за ангажираност с българските дела като осъзната битийна ипостаса за индивидуална изява. Това ново съзнание е своеобразно съчетание между „модела Венелин“ (научен поглед) и „модела Априлов“ (организационна дейност). От гледна точка пресичането/обединяването на двата погледа към българските дела Димитър Мутев е междинно звено между Априлов („старите“) и Геров („младите“) с принципното акцентуване, че той мисли приобщеността си в стратегиите на руските славистични среди като организатор-посредник между Русия и българите. Впрочем това е съзнанието за национално отговорно поведение на Одеските българи, т. е. на онези, които трайно са се приспособили към условията на местната социално-политическа нормативност. С други думи, никой не му отнема правото да е горещ патриот-родолюбец, но уседналостта го заставя да мисли българското и през прагматиката на собствената си социално-икономическа и социално-политическа вписаност в руското. Това определя принципната разлика между неговото социално съзнание и социалното съзнание на Геров. Ентусиазмът на Геров, с който той му говори за предстоящото пътуване обратно към българските земи, му е чужд. Защото той, Димитър Мутев, не е просто българин, а българин от Одеса.

И последното в този контекст. Дори и към 1844–1845 г. съзнанието на Д. Мутев е далечно на литературните съзercания на Геров и на Чинтулов от това време. И закачката на Чинтулов за несъстоялата се „китка от Балкана“ с неприкритата си ирония е красноречивото доказателство, че приобщаването на Мутев към първото литературно поколение е иманентна невъзможност. Вътрешно той си остава приобщен към книжовността, разбираана от него като строителен тип дейност в полето на просветата.

3.0. Елена Мутева

Присъствието ѝ подтиква да се замислим преди всичко за темпоралните координати на Геровата поезия доколкото тя е едно от главните основания за настояването, че *литературността* е определящото за облика на „кръжеца/кръга“. Имаме два отчетливи ориентира в нейните изяви: 1) публикацията на поемата „Стоян и Рада“ в 1845 г. и 2) четирите писма-пътеписи от 1846 г. до приятели в Одеса; написани са по време на пътуването на Геров към родните места, когато окончателно се завръща в Родината⁶.

Извън тях имаме отбелязани дати под отделни стихотворения, запазени, както е добре известно, в архива на поета: „Каквото някое дърво“ (5 март 1842); „На ... М.“ (9 юлия 1842); „Списател тук лежи в покой“ (III. 1842); „В един горещий летен ден“ (юлий 1842); „Ах, България, България“ (30.IX.1842); „Мисль върла ми влезна в главата“ (февруарий 1844); „Есен“ (22 октомври 1845).⁷

Времето на създаването на останалите около петнадесетина стихотворения не е ясно. Възможни са всякакви предположения за това, кога изобщо той се е захванал с мъките на поетическото слово. Въпросите за хронологията на Геровата поезия биха имали смисъл единствено когато я изследваме в затвореното пространство на неговата творческа биография. Тогава сме свободни да я осмисляме като цялостен самостоятелен текст, израстващ върху разработването на някакъв репертоар от мотиви. Общо взето така подходат повечето от изследователите ѝ (М. Арnaudов, Ем. Георгиев, Г. Гачев, Д. Леков). Но в случая тя ме интересува през конкретен ракурс на проблематизация – „кръжецът/кръгът“ като форма на нейната социализация. Защото такова е отношението ни към Чинтуловите произведения, които макар и в ръкопис са добре познати на другарите му. А как е при Геров? Дали е споделял пред някого за своята интимно-изповедна лирика? Ами ако тя съществува единствено в съкровено пространство на собственото преживяване? Е ли е подобно битие основание да говорим за „кръжец/кръг“?

3.1. Интимната тема

Тя е повод за Геровата поезия да се пише с вдъхновение и опиянение. Но всички, които са я анализирали, избягват да коментират, съзнателно или не, голямата възрастова разлика от *шест* години между Геров и Мутева. Да се смята, че тази интимна лирика би могла да се споделя открито, като аргумент за съзнание за организиран литературен кръг, в периода 1842–1844 г., когато Елена е все още в подрастваща възраст, е меко казано несериозно. И без доводи от

⁶ Отбелязвам факта заради публикуването на писмата, въпреки че той е сравнително късно явление и социализацията им протича в чужда езикова среда. Огласяването им придава друга идеология на желанието за споделяне на едно интимно преживяване. (Разбира се, коректно е да се посочи, че това желание характеризира преди всичко светуосещането на публикатора-редактор.) Ако писмата бях останали неотпечатани, не бихме били сигурни, че те са били споделяни между съответните получатели.

⁷ Не разглеждам творбите от 50-те години.

тежките консервативни порядки на епохата, подобен жест от негова страна, при положение, че той е на 19-21 години, би изглеждал некрасиво. По-вероятното е да се предположи, че поне ранните му интимни откровения и настроения са останали заключени в пространството на собствения емоционален свят.

Друга е ситуацията след публикацията на поетическото предисловие към поемата. То е израз на решителност, най-малкото да бъдат подсказани и личните чувства на автора. Тогава Елена е на 16 години и е по-допустима хипотезата за някаква вътрешна нагласа на лирика да покаже творбите си на външен кръг от читатели. Но все пак това е само предположение.

Но датираните интимни стихотворения провокират да се замислим и за импулсите за началото на Геровата поезия, т.е. дали устремяването към перото е рефлексия от срещата с Елена, макар и невръстна, или желанието за творчество е следствие от контекста на учебно-образователния процес и общуването с другите български пансионери в Одеса?

3.2. Дневникът на Виктор Григорович

Опитвам се да съм максимално коректен към фактите. За мене съществува само едно сравнително приемливо доказателство, позволяващо да се направи извод за събирания и разговори. Съществувала е среда от съмишленици, които под някаква форма са обсъждали въпроси от актуалното състояние на своето общо национално битие (просвета, училища, език, история, книжнина, минало). Имам предвид дневника на В. Григорович със записа му от запознаването с Е. Мутева. Както е известно, преди да отпътува за научната си обиколка из Южните Балкани, той се спира в Одеса и се среща с различни представители на българската диаспора. На една от тях е присъствала и петнадесетгодишната Елена. Не знаем нищо за нейното образование, изказвани са всякакви предположения за нейната информираност. В записа си руският професор с възторг отбелязва начетеността ѝ. Пред събраните Григорович е изложил хипотезата си българи и сърби да се обединят, което той смята, че е предпоставено от самия език. Как са реагирали на идеята му останалите, не знаем; той е бил впечатлен от смелостта на Мутева да възрази и обосновано да отхвърли позицията му.

Ако се абстрахираме от емоционалния пласт на впечатленията, записът подсказва, че тя има знания, към които школуваната академична мисъл се отнася най-малкото с внимание. Засвидетелстваната у Мутева риторична нагласа за научен спор (разговор, диспут) позволява да се направят няколко извода:

* Подобна форма на общуване не ѝ е чужда, тя се чувства необременена от словото, очевидно умее да се изразява и да конституира обоснован отговор.

* Свободата на общуване подсказва, че тя и друг път е попадала в сходна комуникативна ситуация.

* Темата на разговора ясно показва, че демонстрираното знание не е

усвоено в рамките на руската образователна система. Предполага се, че е учила в пансион, което напълно изключва получаване на някакви по-специализирани знания по славистика. Още повече, че дори в руските университети по това време познанията за българите и българското са противоречиви, повърхностни и елементарни. Тоест в някаква „своя“ *неформална среда* са обсъждани сходни въпроси за българския език, фолклор, етнография и тя е усвоила това споделяно публично устно колективно знание. То е синтезирано, осмисля се като базисно за националното себеразграничение в славянския род. В хода на протичалите разговори са се формирали постепенно аргументите, които тя е възприела и в срещата с руския професор е отстоявала като колективна памет.

С други думи, имало е разговори, обсъждания, спорове, *но нищо не дава основание да се заключава за съществуването на „кръжец/кръг“*.

4.0. Литературността

Тя е най-лабилният и хлъзгав пункт в теоретичната абстракция „литературен кръжец/кръг“. Вярно е, че имаме изяви на литературност (Чинтулов, Геров, Мутева). Но те са рефлексии на индивидуални литературни съзнания. Колективното съзнание на тези неустановени неформални сбирки е с енциклопедична насоченост, съсредоточено върху Логоса на „българското“ изобщо. В това научно поле (но може да се каже и полунаучно, псевдонаучно, публицистично-научно, доколкото по всички дебатирани теми няма нормативно установена система) литературата е частен под-мотив.

4.1. Терминът „литературен кръжец / литературен кръг“ отразява идеологията на междуличностни взаимоотношения, но не и реални социологически процеси в полето на литературата. Неизбежно е да не я споменем, въпреки че тя е в началната точка на своето формиране. По-продуктивно би било да се прибегне до термина *литературно съзнание*. Тоест какво е литературното съзнание на този, уж, конституиран „литературен кръг“. Единствено занимаванията на Чинтулов, Геров, Мутева, Богоров, Княжески позволяват да говорим за литературно съзнание. При последните двама то има случаен характер, в съответствие с техните спонтанни „творчески“ реакции. При другите трима то е относително трайно и устойчиво, формирано от усвояването на руската литература. Представата им за нея е нормативно-образователна, но не бива да си създаваме нагласата за систематизираност на знанията. Не мога да приема сипещите се с лека ръка научно необосновани тези на български изследователи, че интересуващите ни трима наши творци не биха могли да не са познавали произведенията от високия руски литературен канон на XIX век. Само защото Пушкин вече е утвърденото безспорно голямо име на руската поезия, че, от друга страна, това е било времето на Лермонтов и поетите от Пушкиновия кръг и т. н. Трябва да се вземе под внимание социологическият фактор за руския контекст – източници на информация, художествени интереси на

учителите, библиотеки, учебни помагала, социализация на четивото и пр.

Само два разколебавачи примера в тази посока.

1. До реформата 1861 г. в Русия не съществува единна и задължителна учебна програма по дисциплината руска словесност (литература и език). Преподаването ѝ в лицее и пансионите е в съответствие с личните художествени интереси на конкретния учител. Общо взето, се приема, че базовото знание (автори, направления, произведения) утвърждава нормата на литературния XVIII век.

2. Прословутата Галахова „Хрестоматия“, най-често посочвана от нашите изследователи в доказателство за тип „концентрирано“ знание, т. е. предпочитано издание от нашите възрожденци, претърпява доста продължителна съдържателна и структурна трансформация, преди да се превърне в познатия двутомник, който обикновено се има предвид. Алексей Дм. Галахов отпечатва първия вариант през 1843 г.: „Русская хрестоматия для детей“. Тя е преиздавана до към средата на 50-те години. По обем е кратка, съдържанието ѝ е съобразено с детската възраст. А големите имена – Пушкин, Лермонтов, Баратынски, Майков, Фет, Гогол, Тургенев и т. н., се появяват в двутомния вариант от 60-те години.

Вярно е, че в Одеса има публична библиотека, своя библиотека има и Ришельовският лицей; но можем само да гадаем за художествените образци, към които и тримата са били насочвани от своите преподаватели. Следователно, през съдържателно-тематичните параметри на поезията им ни е по-лесно да констатираме, че са възприели (усвоили) като своя литературна норма литературата на сантиментализма и донякъде романтизма. Да уточним – за масовата руска литературна ситуация от началото на 40-те години художественият вкус се моделира от романтизма, но реално това е времето на неговото банализиране и превръщане в клише. В поезията на Геров преобладава тежестта на естетиката на сантиментализма; а у Чинтулов се долавят разнообразни следи от романтичното светоусещане – революционният устрем е обогрнен и с Осиановски мотиви, прокрадват се и елегични нотки, присъщи за настроенията на предромантичната „гробнищна лирика“.

4.2. Щом централното основание за конституирането на „кръжеца/кръга“ е *литературността*, не можем с лека ръка да отменим главното противоречие, пред което се изправяме, когато погледнем към нея през ракурса на прагматиката, т. е. как литературното съзнание работи, за да выплътне себе си в полето на изграждащата се своя литература. Отговорът е лесен: *няма такава дейтелност*. Заедно с това той е и озадачаващ, защото иде реч за водещ концепт – *литературно поколение*. Странното е, че липсващата литературност в българските изяви и на Чинтулов, и на Геров не се коментира от гледна точка на заявената теоретична постройка. *Тук, в пространството на родното, в тяхното публично битие литературността я няма*, сякаш никога не е съществувала. Останала е там, в Одеса. А тук не просто и двамата нищо не публикуват, те се

отдават на *просветна дейност*. Тя обаче не е литература, тъй като е рефлексия на друг тип съзнание, *строителното*, т. е. те са строители на българската просвета. Сравнението/различието с т. нар. „второ литературно поколение“ (Каравелов, Ботев, Друмев и т. н.) лесно се набива в очи. Къде са тогава основанията две индивидуални литературни съзнания (Геров и Чинтулов) да се извеждат в типологията за легитимиране на цяла една общност от съмишленици? Не казвам, че литературата не е била в тях, но когато са пристигнали тук, обратно в родното, и двамата са си дали сметка, че не е време за литература, че други са приоритетите на деня и други са очакванията от тях у съотечествениците им.⁸

5.0. Случаят „Български книжици“

Показателно за некоректността на термина „Одески литературен кръжец/кръг“ е ситуацията с първата годишна на списание „Български книжици“ (1858). Както се знае, редактор е Д. Мутев. За привличането му на тази отговорна позиция важна роля изиграва Н. Геров. Един литературен кръг от съмишленици би следвало да приветства подобно стечение на обстоятелствата с появата на тази трибуна за изява. В съответствие със схващанията за поколението, в родното свое пространство са трите най-солидни фигурни на Одеското литературно общество. Обаче какво излиза – не само Геров и Чинтулов не пишат, но литературата изобщо е най-слабото звено от битието на списанието под редактирането му от Мутев. Сега най-добре проличава – разбира се, ако искаме да забележим, – че той е твърде, твърде далеч от литературността. Той взема от руския контекст един обобщен модел на литературно-обществено списание (напр. „Москвитянин“, „Русский вестник“, „Современник“, „Сын отечество“ и др.), но го трансформира в обществено-книжовно списание. Впрочем по вътрешната си нагласа като философия и представа за собствена му отговорност пред българското, Д. Мутев има съзнание на строител-организатор. Но не и на книжовен деец. Това вероятно е и скритата, т.е. истинската причина да се завърне обратно в Одеса след една година престой в Цариград като редактор на списанието. Бременността на жена му е само формален повод за учтив отказ да продължи по-нататък. И тази не-литературно-книжовна нагласа за изява проличава най-добре в успешната му организационна дейност като директор на Болградската гимназия. Но това вече е друга тема.

6.0. Изводи

С предложените бележки исках да изразя съмнението си около съдържателната некоректност (неточност) в употребата на един термин. Не съм в състояние да предложа друг вместо „Одески литературен кръг“. Но

⁸ От тази гледна точка в четирите писма не Геров има своеобразна символика. Обратно пътуване към родните места е и знак за раздяла на поета с преживяната литература там някъде назад в Одеса. Завръщайки се в родината, той започва да гради образа на сериозния деятел в полето на образователно-педагогическата книжовност.

съм убеден, че би следвало да се замислим, когато с лека ръка го използваме, за да отворим едно високо състояние на родната ни литературност, което състояние би могло и да е привидно.

ЛИТЕРАТУРА

АРНАУДОВ, М. *Васил Евстатиев Априлов. Живот, дейност, съвременници*. София: Наука и изкуство, 1971. [ARNAUDOV, M. *Vasil Evstatiev Aprilov. Zhivot, deynost, savremennitsi*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1971.]

ЛЕКОВ, Д. *Литература. Общество. Култура. (Литературно социологически и литературно-исторически проблеми на българското възраждане)*. София: Народна просвета. 1982. [LEKOV, D. *Literatura. Obshtestvo. Kultura. (Literaturno sotsiologicheski i literaturno-istoricheski problemi na balgarskoto vazrazhdane)*. Sofia: Narodna prosveta. 1982]

ЛЕКОВ, Д. Найден Геров – първият новобългарски поет. – В: Д. ЛЕКОВ. *Българска възрожденска литература. Проблеми, жанрове, творци*. В 2 тома. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1988, с. 179–191. [LEKOV, D. Nayden Gerov – parviyat novobalgarski poet. – V: D. LEKOV. *Balgarska vazrozhdenska literatura. Problemi, zhanrove, tvortsi*. V 2 тома. Т. 1. Sofia: Nauka i izkustvo, 1988, s. 179–191.]

ЛЕКОВ, Д. Априлов и Одеския литературен кръг. – В: *Васил Априлов и българската възрожденска култура*. Габрово, 1990, с. 9–22. [LEKOV, D. Aprilov i Odeskiya literaturnen krag. – V: *Vasil Aprilov i balgarskata vazrozhdenska kultura*. Gabrovo, 1990, s. 9–22]

МЛАДЕНОВА, М. *Елена Мутева. 1829–1854. Едно закъсняло завръщане*. София: Артграф, 2012. [MLADENOVA, M. *Elena Muteva. 1829–1854. Edno zakasnyalo zavrashthane*. Sofia: Artgraf, 2012]

CRITICAL REMARCS ON THE CONCEPT OF THE ODESA LITERARY CIRCLE

Abstract. The text sets forth a critique of the concept of the *Odesa Literary Circle*, which has been widely employed in studies of the Bulgarian National Revival literature to typologically characterise the intellectual life of Bulgarians studying in Odesa during the 1840s. It re-examines the literary careers of Dimitar Mutev, Elena Muteva, Nayden Gerov and Dobri Chintulov and suggests that there is insufficient factual evidence to substantiate the relevance of the two main components underlying this concept: *organised literary life* and *literariness*. **Keywords:** Odesa Literary Circle; Dimitar Mutev, Elena Muteva, Nayden Gerov, Dobri Chintulov

Hristo Manolakev, Prof. DSc.

ORCID ID: 0000-0002-3425-2607

University of Veliko Tarnovo “St. St. Cyril and Methodius” – branch Vratsa

2, Theodosiy Tarnovski str, Veliko Tarnovo 5003, Bulgaria;

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenki Prohod Blvd., Block 17, Sofia 1113, Bulgaria

E-mail: h_manolakev@abv.bg